

Azadlıqsevər xalqlar, insan hüquqlarına hörmətlə yanaşan tərəqqipərvər bəşəriyyət, xüsusilə də qardaş Azərbaycan xalqı 1991-ci ildən etibarən hər il fevralın 5-ni Kəşmir ilə həmrəylik günü kimi qeyd edirlər.

Artıq 70 ildən çoxdur ki, Kəşmir əhalisi BMT TŞ-nin müvafiq qətnamələrində öz əksini tapmış, özünün ayrılmaz hüquq və azadlıqları uğrunda qətiyyətli mübarizə aparır. Onların haqlı mübarizəsinə mənəvi yardım göstərən Pakistan dövləti də hər il bu günü özünə-məxsus tərzdə qeyd edir.

Dünyanın ən gözəl təbii guşələ-rindən biri olan Kəşmir 70 ildən çoxdur ki, dinc əhalinin qanı axıdılan bir savaşı meydanına çevrilmişdir. Bu problemin kökləri isə XX əsrin ortalarına gedib çıxır. Min ildən çoxdur ki, Hindistan yarımadasında iki sivilizasiya, iki mədəniyyət çiyin-çiyinə fəaliyyət göstərir. Burada induslarla yanaşı, müsəlmanlar da yaşayıb-yaratmışlar. Müasir Pakistanın yaranmasına əsrlərboyu bu ərazidə mövcud olmuş müsəlman-türk dövlətləri mühüm zəmin yaratmışlar. Urdu dilinin formalaşmasında da bu təsirin izləri görünməkdədir. Belə ki, urdu dilində 7 min türk sözünün olması bunu sübut edir.

Kəşmir ərazisi ilə bağlı münaqişə nəticəsində müasir dövrdə ən uzunmüddətli problemlərdən biri ortaya çıxdı. XX əsrin ortalarında ingilislər Hindistanı tərk edən zaman ölkənin iki əsas dini olan induizm və islam tərəfdarlarının gələcəkdə dinc yanaşı yaşaması məsələsi öz kəskinliyi ilə qarşıda dururdu. Dini etiqad əlaməti Britaniya müstəmləkə hakimiyyətinin əlində daha təsirli vasitələrdən biri oldu. İngilis məmurlarından biri qeyd etmişdi ki, biz Hindistandan çıxıb getsək də, burada elə problemlər qoyacağıq ki, on illər boyu onun təsiri özünü göstərəcəkdir. Bu, belə də oldu. Bu, köhnə, yaxşı məlum olan "parçala və hökm sür" siyasətinin nəticəsi idi.

London tərəfindən müdafiə olunan dini-icma prinsipi orta əsrlərdən bəri induslar və müsəlmanlar arasında mövcud olan ziddiyyətləri xeyli alovlandırdı. Hətta tezliklə müstəqilliyə nail olunması söylərinə vahid milli-azadlıq hərəkatı, antimüstəmləkə mövqeyində dayanan iki əsas siyasi partiya - Hindis-

tan Millı Konqresi (HMK) və Müsəlman Liqası (ML) formalaşdı.

Pakistanın mənəvi atası, görkəmli ictimai-siyasi xadim Məhəmməd Əli Cinna başda olmaqla ML iki millət nəzəriyyəsi adlanan mövqeyi müdafiə edirdi. O, belə hesab edirdi ki, Hindistanda müsəlmanlar və induslar mədəni-tarixi irsin müxtəlifliyi nəzərə alınmaqla millətlər adlandırılı bilirlər. Bununla əlaqədar olaraq gələcəkdə bu dərəcədə müxtəlif xalqların ayrı-ayrılıqda yaşamalarını təmin etmək üçün ölkənin dini prinsiplər üzrə bölünməsi zəruri hesab olundu.

1940-cı ildə ML gələcəkdə hind müsəlmanlarının ayrıca dövlətinin yaradılması haqqında açıq məsələ qaldırdı. HMK, nəhayət, bu konsepsiya ilə razılaşmalı oldu. Bu zaman Hindistan əhalisinin 20 faizini müsəlmanlar təşkil edirdilər. Hindistanın sonuncu vitse-krallı lord Luis Maunbettenin rəhbərliyi altında işlənilib hazırlanmış istiqlalıyyətin verilməsi planı Britaniya taxt-tacının iki dominion dövlətinin (Hindistan 1950-ci ildə, Pakistan isə 1956-cı ildə bu statusdan imtina etdilər) yaradılmasını nəzərdə tuturdu. Bu plana görə, əsasən müsəlmanların məskunlaşdığı ərazilər Pakistanın tərkibinə daxil oldu.

İngilis hökumətinin 1947-ci il iyulun 18-də qəbul etdiyi "Hindistanın müstəqilliyi haqqında akt" a uyğun olaraq Britaniya Hindistanının ərazisində olan 601 knyazlıqdan 555-i Hindistan İttifaqının tərkibinə daxil oldu. Knyazlıqlardan hər birinə hansı dövlətin tərkibinə daxil olmaq məsələsində sərbəstlik verilmişdi. Mübahisəli hallarda isə əhalinin iradəsi referendum yolu ilə həll olunmalı idi.

Böyük Britaniya hökuməti 1947-ci il iyulun 3-də Hindistan haqqında bəyannamə ilə çıxış etdi. Belə ki, Britaniya Hindistanı dini

əlamətlərə görə iki müstəqil dövlətə - Hindistan İttifaqına və Pakistana bölündü. 1947-ci il avqustun 14-dən 15-nə keçən gecə Britaniya Hindistanına müstəqilliyin verilməsi və ölkənin bölünməsi dini və etnik zəmində dəhşətli qırğınlarla müşayiət olundu. Bir neçə həftə ərzində özlərin sayı bir neçə yüz min nəfərə çatdı. Qaçqınların sayı isə 15 milyonu keçdi. Nəhayət, şimal-qərb əraziləri Qərbi Pakistanın dörd əyalətini təşkil edərək Pakistanın tərkibinə daxil oldu. Həmçinin Şərqi Benqaliya da Pakistana daxil oldu. Cunaqadh, Manavadar və Heydərabad knyazlıqlarının mənsubiyyəti üzrə bəzi şübhələr olsa da, onlar Hindistanın xeyrinə sakitcə həll olundu.

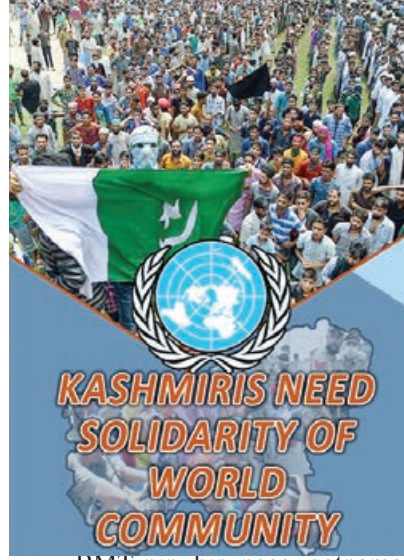
Lakin bu bir həqiqətdir ki, bölgü zamanı Kəşmirin müsəlman əhalisinin iradəsi, mövqeyi nəzərə alınmadı. Ərazi mənsubiyyəti haqqında mübahisə Cammu və Kəşmir knyazlığında daha kəskin alovlandı (Bu knyazlıq ingilislər tərəfindən hələ 1846-cı ildə Kəşmir knyazlığının Cammu maharacasının hakimiyyəti altına verilməsi nəticəsində yaranmışdı). Hindistanın bölünməsi zamanı Kəşmir əhalisinin 87 faizini müsəlmanlar təşkil edirdi. Zahirən elə görünürdü ki, onun taleyi artıq həll olunmuşdur. Prinsip etibarilə müsəlman əhalisinin üstünlük təşkil etdiyi knyazlıqlar Pakistana keçməli idi. Lakin Cammu və Kəşmir knyazlığının hakimi, etiqadca indus olan maharaca Xari Sinqh müstəqilliyin elan olunduğu vaxt onun knyazlığının iki dominiondan hansının tərkibinə daxil olacağını hələ qəti müəyyən edə bilməmişdi. Rəy sorğusu, səsvermə isə məsələni Pakistanın xeyrinə həll edə bilərdi. Lakin maharaca ümumi rəy sorğusu keçirməkdən imtina etdi və Cammu Kəşmirə birlikdə Hindistana birləşdirildi. Belə bir qərarın qəbul

edilməsində Cavahirləl Nehrunun Srinaqarda anadan olması amili də mühüm rol oynadı. Ola bilsin ki, bu məsələdə ingilislərin barmağı da olmuşdu.

Belə bir şəraitdə Pakistan yalnız Kəşmirin şimal ərazilərini ələ keçirə bildi. Kəşmirin bir sıra rayonlarında maharaca hakimiyyətinə qarşı üsyanlar alovlandı. Sentyabrın 3-də ilk sərhəd münaqişəsi baş verdi. Oktyabrın 24-də knyazlığın qərbindəki Punc ərazisi Kəşmirdən ayrılmaq şüarı ilə çıxış etdi və bu ərazi Pakistan tərəfindən tutuldu. Kəşmir Müsəlman Konfransı Təşkilatı knyazlığın azad edilmiş ərazisində "Azad Kəşmir" dövlətinin yaradıldığını elan etdi.

Oktyabrın 27-də Kəşmir maharacası hərbi yardım xahişi ilə Dehliyə müraciət etdi. Təcili qaydada təyyarələrlə oraya göndərilmiş hind qoşunu Kəşmirin mərkəzi Srinaqar şəhəri yaxınlığında pakistanlı könnüllülərin hücumunun qarşısını aldı və knyazlıq işğal edildi. Sonra 1947-ci ilin oktyabr-dekabr aylarında Kəşmirin mənsubiyyəti problemi üzrə danışıqlar aparıldı. Tərəflər prinsip etibarilə onun əhalisinin azad surətdə öz iradəsini bildirməsinin zəruriliyinə müsbət yanaşdılar. Ancaq hərbi əməliyyatlar dayandırılmadı.

Noyabrın əvvəllərində hind qoşunları puştı tayfaları ilə döyüşlərə başladı. Tezliklə münaqişəyə nizami hərbi hissələr də cəlb olundu. Qüvvələr nisbəti hind ordusunun tərəfində idi. Lakin hind hökuməti Kəşmirə soxulmuş tayfaları tamamilə oradan çıxarmaq qərarına gəlmədi. Bu işdə ingilis hakimiyyəti əhəmiyyətli rol oynadı. O, belə hesab edirdi ki, hadisələrin bu cür inkişafı Pakistan ilə Hindistan arasında irimiqyaslı müharibəyə aparıb çıxara bilər. Döyüşlər ləng xarakter alsada, təxminən bir il davam etdi. Bu hərbi münaqişə birinci Hindistan-Pakistan müharibəsi hesab olunur. 1949-cu il yanvarın 1-də döyüş əməliyyatları dayandırıldı, avqustda isə BMT-nin himayəsi altında atəşkəs xətti müəyyən olundu və Kəşmir ərazisi iki hissəyə bölündü.

BMT-nin bir neçə qətnaməsi (1948-ci il 21 aprel və 1 avqust tarixli, 1949-cu il 5 yanvar tarixli) tərəfləri öz qoşunlarını Kəşmirdən çıxarmağa və orada rəy sorğusu keçirməyə çağırdı. Lakin tərəflər qoşunlarını oradan çıxarmadılar və qarşı tərəfin Kəşmirin bir hissəsini işğal etdiyini bildirdilər. Bu dövrdən etibarən İslamabad BMT TŞ-nin qətnamələrinin yerinə yetirilməsini problemin həllinin yeganə yolu hesab edir. Dehli isə ilk vaxtlar bu həll üsulu ilə razılaşsada, sonralar ondan imtina etdi. Tezliklə Azad Kəşmir faktiki olaraq Pakistanın tərkibinə daxil oldu və orada hökumət yaradıldı. Lakin Hindistan onu tanımadı və bütün xərirlərdə bu torpaqları öz ərazisi kimi təsvir etdi.

Təəssüflər olsun ki, 70 ildən çoxdur Kəşmir torpaqlarında atəş səsləri səngimək bilmir. Hələ də problemin dinc həlli yolu tapılmayıb. 1947-1948, 1965-ci və 1971-ci illərdə baş vermiş üç müharibə həmçinin problemin nizama salınmasına gətirib çıxarmadı. Tərəflərin nail olduğu yeganə uğur 1972-ci il Simla razılaşması oldu. Bu, BMT müşahidəçiləri tərəfindən 1971-ci ilin dekabrında qoyulmuş "nəzarət xəttinə" hörmət edilməsini, problemləri isə yalnız ikitərəfli əsasda danışıqlar yolu ilə həll etməyi nəzərdə tutur.

Hazırda münaqişə tərəflərinin nüvə silahına malik olması ABŞ və SSRİ arasındakı münasibətlərdə olduğu kimi, çəkindirici amil olmadı.

Belə ki, 1999-cu ildə Kargil hərbi münaqişəsi zamanı müharibə qorxusu yaşandı. Kargil Kəşmirin hind nəzarəti altında olan hissəsində nəzarət xəttindən 10 km cənubda yerləşən yaşayış məntəqəsidir. Burada müsəlman əhalisinin hüquqları tez-tez pozulur. Hind əsgər və zabitləri tərəfindən dinc əhaliyə qarşı zorakılıq halları tez-tez baş verir. Bu səbəbdən müsəlman əhalisinin hind əsgərlərinə qarşı münasibəti mənfidir. Kəşmirin yerli əhalisi hind əsgərlərinə işğalçı kimi baxır. Bu da təsadüfi deyil. Məlumata görə, hind hərbiçilərinin dinc müsəlman əhalisinə qarşı cəza tədbirləri nəticəsində 1989-cu ildən bəri işğal olunmuş Kəşmirdə 93 mindən çox adam qətlə yetirilmiş, 107 mindən çox qadın yetim qalmış, 9 mindən çox qadın zorakılığa məruz qalmış, 22 mindən çox qadın isə dul qalmışdır.

1990-cı ildə Kəşmir vadisində hind idarəçiliyinə qarşı irimiqyaslı üsyan alovlandı. Vadi sakinləri bu üsulla hökumətin siyasətindən narazılığını və müstəqilliyə olan istəklərini ifadə etdilər. Bu zaman hind polisləri və əsgərləri dəfələrlə dinc nümayişçilərə atəş açmışdılar. Demək olar ki, medianın məlumat vermədiyi bu cür ağlasığmaz amansız vəhşiliklər hətta hindpərəst ruhlu kəşmirliləri hakimiyyətdən uzaqlaşmağa vadar etmişdi.

Turist sifətilə 1990-cı ilin mayında birtərəh Kəşmirə gətməyə (xarici jurnalistlərin vadiyə gətməsi qadağan edilmişdi) nail olan ingilis yazıçı və jurnalisti Uilyam Delraympl paytaxt Srinaqarda dinc nümayişçilər qrupunun hindli hərbiçilər tərəfindən atəşə tutulmasının şahidi olmuşdu. Onun qeydlərinə görə, nümayiş iştirakçılarından birini dəyənəklə döyüb taqətdən salandan sonra onu ağzınadək meyitlərlə dolu yük maşınına tullamışdılar. Bu vəhşiliklərdən səbir-kasası dolmuş kəşmirlilər öz ümidlərini Pakistana bağlayırlar. 1990-cı ilin fevralında İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının Ciddədə keçirilən zirvə toplantısında bu təşkilatın rəhbəri ilk dəfə olaraq

Kəşmiri Hindistan tərəfindən işğal edilmiş ərazi adlandırmışdır.

Hindistan hökuməti 2019-cu il avqustun 5-də təhlükəsizlik və islahatlar vəd edərək Cammu və Kəşmirin konstitusiyaya muxtariyyətini ləğv etdi və bu ştatı federal idarəçilik altında olan iki əraziyə böldü. Əhalinin sərbəst surətdə yerdəyişməsinə sərt məhdudiyətlər qoyuldu. 2020-ci ilin iyununda hökumət yeni media siyasəti elan etdi. Bu addım hakimiyyət tərəfindən bölgədəki xəbərlərin senzura edilməsini asanlaşdırdı. 2021-ci ilin noyabrında hind hakimiyyət orqanları tanınmış kəşmirli hüquq müdafiəçisi Xürrəm Pərvizi terrorla mübarizə qanunu əsasında siyasi motivli ittihamlarla həbs etdi. Son illər Kəşmirdə 35 jurnalistə uydurma cinayət işi açılmışdır.

Bu gün Kəşmir problemi eyni zamanda həlli zəruri olan insan hüquqları problemidir. Digər tərəfdən, dünyada bərqərar olmuş hüquq və normalara hörmət edilməsi əsasında BMT TŞ-nin müvafiq qətnamələrinin şərtsiz yerinə yetirilməsi problemidir. Bu problem həm də BMT TŞ-nin tələblərinə uyğun olaraq, millətlərin öz müqəddəratını təyin etmə problemidir. Pakistan həmişə Hindistana təklif etmişdir ki, BMT TŞ-nin qətnamələrinə uyğun olaraq, hörmət və qarşılıqlı anlaşma əsasında danışıqlar aparsınlar. Çünki bu problemin ədalətli həlli iki ölkə arasında mövcud olan digər ciddi problemlərin də dərhal həllinə yol açardı.

Kəşmir problemi təkcə iki dövlətin təhlükəsizliyinə deyil, bütövlükdə Cənubi Asiya regionunda sabitliyə birbaşa təsir göstərən amildir. Gərginliyin qalması və qarşılıqlı etimadsızlıq Cənubi Asiyanın iki başlıca dövləti arasında yeni silahlı münaqişənin yaranması üçün zəmin yaradır.

Bu gün Kəşmir probleminin ədalətli həlli məsələsində azadlıqsevər Azərbaycan xalqı da dost, qardaş Pakistan xalqının yanındadır. Necə ki Pakistan tərəfi də 44 günlük Vətən müharibəsi zamanı Azərbaycanın yanında oldu.

Hazırda bu problemin həlli dünya birliyinin təxirəsalınmaz vəzifələrindən biridir. Bu yol isə beynəlxalq qərarların yerinə yetirilməsini tələb edir. Dünyanın sülhsevər dövlətləri və xalqları bu məsələdə qəti mövqə nümayiş etdirməlidirlər!

*Atamoğlan MƏMMƏDLİ,
BDU-nun dosenti*